

HISTORISK LANDSKAPSANALYS PÅ ELFWIKSLANDET

Karin Hallgren och Clas Tollin
Avdelningen för agrarhistoria
Sveriges Lantbruksuniversitet 2005

Kunskapsunderlag och historisk landskapsanalys för Elfvikslandet

Karin Hallgren och Clas Tollin, 30/6 2005. Foto: Clas Tollin. Detta arbete delfinansieras av statliga bidrag för lokal naturvård.

INNEHÅLL

Inledning	3
Bakgrund	3
Ortnamn	3
Fornlämningar	4
Historik	4
Äldre lantmäterikartor	6
Markanvändning, vegetation och produktion	7
Källor, litteratur och förkortningar	12
Bilaga 1	
Kartöverlägg originalskala 1:4 000 och 1:10 000 samt teckenförklaring	13
Bilaga 2	
Historiska markslagsföljder och linjelement	22

Inledning

Följande arbete har framställts på uppdrag av Lidingö stad som ett underlag inför bildandet av Långängen-Elfviks naturreservat. Det omfattar ett agrar- och landskapshistoriskt grundmaterial över enheterna Elfvik och Långnäs på Lidingö i Stockholms län. Arbetet har utförts av Karin Hallgren och Clas Tollin vid avdelningen för agrarhistoria, SLU.

Materialet består av historiska kartöverlägg med tillhörande översiktlig historisk landskapsanalys. Arbetet baseras främst på äldre, storskaliga lantmäteriakter från perioden 1720-1853. Originalkartorna har excerperats (kalkerats) vid Lantmäteriverkets forskningsarkiv i Gävle, excerpten har därefter förminskats till skalan 1:10 000. Mot den ekonomiska kartan har den avritade excerpten tolkats och rektifierats samt renritats på transparent ritfilm till ett historiskt *kartöverlägg* (se Tollin 1992; Cserhalmi 1998). Informationen från kartorna och tillhörande textbeskrivningar samt visst kompletterande källmaterial ligger till grund för analysen och den skriftliga redovisningen.

Som separata bilagor redovisas historiska kartöverlägg med originalskalan 1:4 000 och 1:10 000.

Bakgrund

Undersökningsområdet

Enheter	Älvvik, Långnäs, Rävsviken
Län	Stockholm
Kommun	Lidingö
Skeppslag	Danderyd
Socken	Lidingö
Ekonomiska kartblad	
10I 7h 108 77 (Rudboda: 10I 7g, 108 76)	

Lägesbeskrivning och områdesavgränsning

Älvvik och Långnäs ligger på Lidingön i Stockholms län, 10 km nordost om Stockholms centrum. De båda enheterna ligger i den nordöstra delen av ön, ytterst på den 5 km långa Ytringehalvön eller Elfvikslandet, som under äldre tid kallades Långnäset. Halvön gränsar i norr till Askrikefjärden, i öster till Höggarnsfjärden och i söder till Hustegafjärden. Området omfattar ca 300 hektar.

Under äldre tid tillhörde det s.k. *Norra Näset* Danderyds socken och *Södra Näset* Solna socken. Gränsen gick längs Kyrkviken och dess förlängning mot väster. Sticklinge tillhörde således Norra Näset medan Hersby tillhörde Södra Näset. Ön låg i sin helhet i Danderyds skeppslag. Lidingö kyrka byggdes 1623 av riksrådet Svante Gustafsson Banér på Djurholm. Sedan 1653 var ön en egen socken och 1907 blev Lidingö ett eget pastorat.

Topografi och naturförhållanden

Det aktuella området är beläget under högsta kustlinjen, mellan 0 och 35 meter över havet. Området är högst i söder, mellan Älrviks och Långnäs forna inägomark

och stranden, samt i den tidigare utmarken på halvöns centrala delar. Dagens åkermark återfinns mellan 3- och 30-metersnivån. Den norra delen av halvön består till största delen av ursvallad morän med tunna näringsfattiga jordar samt partier med berg i dagen. Dessa marker är idag skogklädda. I söder och öster finns lägre partier med sedimentjordar och leror.

Ortnamn

Namnet Lidingö hör förmodligen ihop med ordet luden eller bevuxen. Sannolikt var den inre delen av nuvarande Kyrkviken kraftigt bevuxen med vass och därför kallad *Ludviken* eller liknande. De som bodde vid viken kom på fornsvenska att kallas Lydingar och ön Lidingön (Stähle 1954 s. 3-11).

Det äldsta skriftliga belägget på bebyggelsenamnet Älvvik är från 1381 (Gripsholm, Riksarkivets pergamentbrev original 15/5 1381). Det skrevs då *ællewik*. Namnet är sammansatt av orden *äle*, alskog och *vik*. Namnet bör ursprungligen vara ett naturnamn med betydelsen alskogsviken eller liknande. Även Långnäs omtalas i samma brev och stavas då *langanæs*. Även detta är ett naturnamn sammansatt av förleden *lång* och efterleden *näs*. Sannolikt syftar namnet på hela det stora näset mellan Askrikefjärden och Kyrkviken. (Stähle 1954 s. 25, Hellquist 1948, s. 1434).

I kronans jordeböcker från 1589-1655 förekommer flera olika stavningsvarianter på namnet Älvvik, bland annat *Ålewick*, *Älwijk*, *Alewik* och *Ålewick*. På de storskaliga lantmäterikartorna stavas namnet *Elfwijk* 1720, *Elgvik* 1774 och *Elfvik* 1781. Långnäs stavas *Längenäss*, *Lunet*, *Långengen* och *Långgången* i jordeböckerna. På kartorna stavas namnet *Långnäs*. Namnet Rävsviken stavas på 1700-talskartorna *Räfwijken*, *Räfvik* och *Räfwik*, men när det omnämns första gången i jordeböckerna 1686 stavas det *Redwijken*. Det verkar således som att förleden inte har med djuret räva att göra utan med ordet red. (Etymologisk ordbok, spalt 1434, Hellquist 1948 s. 49, Stähle 1954 s. 25)

På ortnamnsarkivet i Uppsala (Språk- och folkminnesinstitutet, SOFI) finns ett flertal uppteckningar av plats- och ägonamn i Älvvik och Långnäs.

Några av gårderna och backarna hade enligt uppteckningarna fått sitt namn av den intilliggande bebyggelsen, *Loviksgärdet*, *Söderåsbackarna* och *Viksgårderna* är sådana exempel. Andra namn berättar om numera försvunnen bebyggelse, som namnet *Krogudden* som annars går under namnet *Älrviks udde*. Uppteckningen berättar att här tidigare låg en krog. Ett annat exempel är *Torpargärdet* som sägs vara gårdet kring torparladan, som inte längre finns kvar. Intill ladan hade även ett torp legat berättas det i uppteckningen. Ladan och det tidigare torpet skulle enligt uppteckningen ha legat vid Älrviks allé.

Bild 1. Älrvik från väster. Det till synes agrara herrgårdslandskapet har till stora delar fått sin prägel under 1700-talets slut och 1800-talets första hälft av borgerliga ståndspersoner från Stockholm.

Bild 2. I den sk Lillhagen finns ett par jordblandade rösen som möjligen är förhistoriska gravar.

Fornlämningar

Inom området finns två registrerade fornlämningar. En av fornlämningarna ligger inom en idag blandskogbevuxen hagmark som omges av åker. Området kallas för Lillhagen på 1781 års karta. Fornlämningen består av två osäkra anläggningar, en möjlig hög och en möjlig stensättning (raä 2, dvs nr 2 i riksantikvarieämbetets fornminnesregister för Lidingö stad).

Den andra fornlämningen utgörs av sentida bebyggelselämningar. Den ligger på Älrviks östra strand och består av tre husgrunder varav en 30 meter lång ladugårdsgrund (raä 35). På häradskartan (1901-1906) och ekonomiska kartan från 1950-talet, finns hus utritade på den här platsen. Enligt dessa kartor hade platsen namnet Hagen.

Historik

Lidingös centrala bebyggelse går tillbaka till järnåldern. Sticklinge, Stockby och Skärsåtra har sitt ursprung i yngre järnåldern (600-1050 e.kr.). Runt den

inre delen av Kyrkviken fanns de förhistoriska enheterna Hersby, Sundby och Vikby.

Vikby var under medeltiden centrum i ett större gods-komplex som omfattade hela nordöstra delen av ön med ett dussintal underliggande enheter. Vikby var också godsets förvaltargård. En sådan gård kallades under äldre tid för en *bosgård*. Redan i slutet på 1300-talet började man även benämna bebyggelsen i Vikby för Boo eller Bosgården.

En annan företeelse som ytterligare understryker Bos (Vikbys) betydelse är den runristning som påträffades 1984 på en berghäll vid gravfältet raä 23 inte långt från brukningscentrum. Ristningen är korsmärkt och lyder: "Åsmund ristade runorna till minne av Sten sin farfader och fader till Sibbe, Gerbjörn och Ulf. Här ett mäktigt minnesmärke efter en god man".

Runristningar hör ihop med vikingatidens högreståndsmiljöer, vilket talar för att den medeltida storgården har rötter ner i vikingatid. Tack vare ristningen känner vi också namnen på fem lidingöbor från 1000-talet inklusive runristaren Åsmund.

Bild 3. Under medeltiden koloniserades utmarken Långanäset av flera nybyggen, bland annat Långnäs och Älrvik.

Vid slutet av järnåldern var hela den långa halvön öster om Bo gårdens utmark. Även de utanför liggande holmarna och skären användes. Utmarken gav gårdselvirke, vedbrand och i bästa fall även timmer och användes till sommarbete för boskapen. Det förekom även ett mer intensivt utnyttjande. Områden med god gräsväxt användes till utslåttar och vid stränderna förekom fiskebodas och fiskeverk. Under vikingatiden hade det funnits ytterligare en gård på Kyrkvikens norra sida som hette Sundby. Av okänd anledning hade den sedan lagts öde och var på medeltiden endast ett mindre torpställe.

Under medeltidens första århundraden fick halvön en fast bebyggelse genom att flera torp, det vill säga nybyggen anlades, bland annat Rudboda, två enheter som kallades Ytra Änga dvs Yttringe, Hustega, Långnäs och två enheter som kallades Älvvik. Kolonisationen av Bos utmarker på Långnäset var en del i en riksomfattande kolonisation och förtätning under 1100 och 1200-talen. Denna bebyggelseexpansion avbröts drastiskt vid 1300-talets mitt av digerdöden och senmedeltidens agrarkris. Troligen låg flera av halvöns bebyggelseenheter öde under en period under senmedeltiden för att återbyggas under 1500-talets andra hälft. Vi känner också namnen på några enheter som har försvunnit t.ex. *öndanæs, myroby, och wathholma*.

Medeltida diplom

De viktigaste medeltida breven som rör Lidingö och dess bebyggelse har behandlats av språkvetaren Carl Ivar Ståhle i en uppsats från 1954 som heter; Lidingö under forntid och medeltid en namn- och bebyggelsehistorisk studie. (Ståhle 1954).

Kamerala förhållanden

Kronans jordeböcker började upprättas vid 1500-talets mitt och var ett sätt för Gustav Vasa och statsmakten att få en översikt över de till jorden knutna skatterna. Alla gårdar antecknades sockenvis och häradsviis efter sina jordnaturer och skattskyldigheter. Gårdarna räknades som helgårdar eller hela hemman om de ansågs kunna försörja en brukarfamilj och betala gängse skatt eller arrende.

Nästan alla gårdar på Lidingö var befriade från skatt eftersom de låg under det stora Djursholmsgodset. Lidingös bebyggelse förekommer därför inte i kronans jordeböcker förrän vid 1500-talets slut. De flesta gårdar finns dock redovisade i en privat jordebok från 1498 som kallas Jöns Ulfssons (Roos av Ervalla) jordebok från 1498 (C36 Riksarkivet). I denna bok omtalas även vad de olika enheterna räntade (gav i arrende) i spannmål och penningar. Älvvik räntade 6 mark eller 48 öre i penningar och Långnäs 20 öre.

Jöns Ulfssons änka gifte om sig i början av 1500-talet med Nils Eriksson (Banér). Detta innebar att praktiskt taget alla gårdar och byar på Lidingö blev en del av det stora Djursholmsgodset som ägdes av släkten Banér. År 1731 hade Djursholm med Lidingön gjorts till fideikommiss, det vill säga den skulle gå i arv till äldsta sonen och fick inte delas eller säljas. På så sätt skulle släktens ekonomiska och sociala ställning tryggas.

Första gången Älvvik och Långnäs omtalas i kronans jordeböcker är 1589. Ingen av dem var mantalssatt, utan de står antecknade som frälsetorp, det vill säga nybyggen av frälse natur. Tydligt var de ännu för små för att få ett hemmanstal. Först i mitten på 1600-talet omnämns enheterna med mantal i jordeböckerna och var då 1/8 mantal vardera. År 1686 hade mantalet och därmed skattekraften höjts till 1/4 mantal för båda hemmanen. Detta höll sig sedan oförändrat till slutet på 1800-talet då mantalet förlorade sin betydelse som beskattningsnorm (Jordeboksexcerpter, SOFI).

Rävviken var ännu mindre. Enheten omtalas första gången i jordeboken 1686 som 1/8 mantal frälse. Det höll sig oförändrat till slutet på 1800-talet (Jordeboksexcerpter, SOFI).

Lidingö bryts ut från Djursholms gods

Innehavaren av Djursholms fideikommiss ansökte i början av 1770-talet om att få flytta fideikommissens egenheten till annan jord. Han skrev att godset framförallt bestod av magra skärgårdshemman och att skogen till byggnadstimmer, ved och gårdsel höll på att tryta. Han trodde däremot att de små lantgårdarna, tack vare det korta avståndet till Stockholm, skulle vara eftertraktade bland urbana ståndspersoner, inte så mycket för till nytta som för deras nöje. År 1774 avskildes Lidingö från Djursholm och en ny epok inleddes. De 25 gårdarna på ön såldes snart till välbärgade ämbetsmän och borgare i Stockholm (Wedberg, 1924 s 1-2). Älvvik, Rävvik och Västra Yttringe köptes av en Pehr (Peter) Widman. Kort därefter sålde han Västra Yttringes inägomark vidare, men behöll skogen (Wedberg, 1924, s. 38-44). Enligt kartan över Älvvik från 1781 brukades Älvvik och Rävviken som ett gemensamt gårdsbruk (A54-38:1).

Pehr Widman var hovgulddragare, d v s han arbetade med att dra ut guld till fina trådar. Av guldrådarna gjorde gulddragarna olika arbeten, särskilt uniformsnören (SAOB). Widman var för övrigt god vän med Carl Michael Bellman, som besökte och även besjög Älvvik. Bellman skrev också ett minnestal på vers över Pehr Widman efter dennes död 1790. I utdraget ur minnestalet nedan skildras troligen Widmans övertagande av Älvvik:

*"han såg en stenig bädd – den massan var den rätta
att elda upp hans nit till rika företag.
Med bössan på sin arm, i varma anletsdrag,
och pipan i sitt skört och handen vid sin sida
utmätte han en plats att där sitt stängsel vrida
och timra opp ett tjäll, sitt öga till behag".*

Långnäs köptes av en Olof Lettström som var assessor, det vill säga en jurist som var bisittare i hovrätten. Lettström sålde i sin tur gården vidare till vaxholmsborgaren Olof Ersson Liding 1775. På detta sätt hade de tidigare obetydliga agrara enheterna på Lidingös perifera delar dragits in i Stockholms intressesfär och kom därefter att präglas mer av de urbana näringarnas villkor än av fisket och jordbruket.

Äldre lantmäterikartor

Nedanstående beskrivning och analys bygger huvudsakligen på information som är hämtad från fyra storskaliga och tre småskaliga lantmäterikarter.

Storskaliga kartor

Vid stormaktstidens slut 1720 gjorde lantmätaren Lars Kietzling ägoavmätningar på Lidingö. En av kartorna omfattar större delen av Ytringehalvön. Sammantaget var 9 hemman avmätta, från Rudboda i väster till Älvvik och Rävvik i öster (A54-24:1, skala 1:4000).

Lidingös gårdar och byar hade ännu vid senare hälften av 1700-talet gemensam utmark. År 1774 fördelades den samfällda utmarken på respektive gårdar och byar. Vid förrättningen gjordes ingen ny uppmätning av ön utan man använde sig av Lars Kietzlings kartor från 1720. Kartbilderna kompletterades med de förändringar som skett, till exempel nyintagna hagar. Denna karta har inte excerperats. (A54-3:2, skala 1:8000, lantmätare Gabriel Boding).

År 1781 gjordes en avmätning över Älvvik och Räviken samt Västra Ytringes skog. Lantmätaren som utförde avmätningen hette Israel Ström (A54-38:1, skala 1:4000).

Långnäs laga skiftades 1853 och skiftet fastställdes 1856. Lantmätare var Peter Bernhard Heghardt. (A54-20:2, skala 1:4000).

Småskaliga kartor

Sockenkarta över Lidingö socken upprättad 1846 av Viktor Dahlgren (A54-1:5, 1:20 000).

Äldre ekonomiska kartan, också kallad häradskartan. Lidingö kartlades 1901-1906. (J1.1.2, bladnamn Lidingö, 1:20 000).

Ekonomiska kartan från 50-talet. Kartan baserades på flygfoton från 1942, -45 och -50, kartläggningen slutfördes 1952 och kartan trycktes 1953. (10I7h, 1:10 000).

Lantmäternas

Israel Ström (904): "född 1742, son till direktören vid Söderfors i Uppland Per Ström och Elisabeth Maria Broman. Student 1758? På utrikes resor i två år. Examen 1760. E. ord. Ingeniör vid kontoret 1772. E. ord. Här 1773 utan lön; år 1777 erhöll han i lön 66 Rdr. 32 sk. Specie, jämte 6 Rdr i respengar. Ord. 1782. Förste l. 1802. Död 1821 (drunknade under fiske vid Muskön). Bodde i Sthm. Ogift." (Ekstrand s. 75).

"Kietzling, Lars (911). "E. ord. 1701 efter A. Forsberg. Löjtnant. Död 1734" (Ekstrand s. 76).

Metod historiska kartöverlägg

Originalkartorna har ritats av i tillämpliga delar på Lantmäteriets forskningsarkiv i Gävle. Excerpterna har sedan tolkats och rektifierats (det vill säga mät- och vinkelfel har rättats till) mot den ekonomiska kartan från 1950-talet, samt renritats på transparent ritfilm.

Bild 4. Älvvik, Räviken och Västra Ytringes skog 1781. A54-38:1. Ängen är utmärkt med mörkare grön färg. Betslagarna med ljusare grönt och den skogiga utmarken i nordväst med brunaktigt färg.

Bild 5. Historiskt kartöverlägg över Räviken efter originalkartan från 1720. Den prickade ytan på kartan visar gårdens åker, tuvorna markerar ängsmarken och de tjocka svarta strecken med dubbla tvärstreck markerar 1720-talets hägnader. A54-24:1.

Arbetet har redovisats i form av ett så kallat historiskt kartöverlägg (angående denna metod, se Tollin 1991; Cserhalmi 1998). Felmarginalen för ett historiskt kartöverlägg håller sig i regel inom 10 meter. De historiska kartöverläggen över Älvvik, Räviken och Långnäs har gjorts i skala 1:4 000 och 1:10 000

Genom att jämföra de historiska kartorna med de flygfotobaserade ekonomkartorna och dagens fältformer

kan man få information om landskapets utveckling och en utgångspunkt för att analysera den historiska dimensionen i dagens landskap.

Markanvändning, vegetation och produktion

Nedan följs markanvändningens förändring utifrån åker, äng och beteshagar. Inägomarken bestod under historisk tid av tomt, åker och äng.

Åkern var det viktigaste markslaget genom att det gav mest kalorier för människans överlevnad. Enligt 1720 års karta hade de tre hemmanen Älsvik, Långnäs och Räviken två åkergården var. Åkern brukades i tvåsåde vilket innebär att den ena hälften trädades och andra hälften brukades varje år. Det var alltså bara hälften av åkerarealen som årligen besåddes. Gårdarnas åker låg för sig i särögoblock. Det förekom således ingen ägoblandning mellan hemmanen, och inte heller några hägnadslag. Älsvik hade den största åkerarealen med drygt 9 tunnland, Räviken hade drygt 4 tunnland och Långnäs drygt 7 tunnland (1 tunnland= 4900 m², 1 kappland= $\frac{1}{32}$ tunnland). Generellt sett brukade åkern ligga i nära anslutning till bebyggelsen, framför allt ladugården, för att underlätta spridningen av gödsel. Det längsta avstånd som det var praktiskt och tidsmässigt rimligt att sprida gödseln var cirka 1000 meter. För de tre enheterna Älsvik, Långnäs och Räviken låg åkern med god marginal inom det avståndet. På 1720-talet var avståndet från ladugården till den mest avlägsna delen av åkern mindre än 300 meter i Älsvik, inom 350 meter i Långnäs och ungefär 500 meter i Räviken.

I protokollet som hör till kartorna har åkerjorden graderats efter dess bördighet. Den bästa åkerjorden var av första graden och den sämsta av fjärde graden. Inget av de nio hemmanen på Yttringehalvön hade jord som angavs vara av första graden, och endast Öster och Väster Yttringe, hade åker som till viss del bestod av jord som klassades som andra graden. Långnäs, Älsvik och Räviken och övriga fyra hemman hade åkerjord som klassades som tredje eller fjärde graden. Jorden betecknades vara *örjord*, *sandmylla*, *tallmojord*, *mojord* respektive *jäsjord*. (A54-24:1). Alla termerna beskriver en mager, näringsfattig och svag åker.

Åker blir äng

Åren före 1781 skedde stora förändringar i Älsvik vad gäller markanvändningen och markslagens arrondering. Det som på kartorna från 1720 och 1774 var åker hade 1781 lagts igen till äng. Å andra sidan hade stora delar av utmarken röjts på skog och sten och omvandlats till åker, äng och beteshagar. En annan förändring var att Älsviks och Rävikens marker hade lagts samman till ett gemensamt gårdsbruk.

År 1781 var åkerarealen i Älsvik blygsamma 10 tunnland. Åkern var fördelad på två åkrar som kallades Persåker och Helenadalen. Persåker låg norr och nordväst om gården, på gränsen till Hästhagen. Persåker och Storängen bildade ett eget åker- och ängsgärde.

Helenadalen låg i ett eget gärde sydost om bebyggelsen. De båda åkrarna hade enligt kartans protokoll blivit upptagna ur utmarken några år tidigare. Kartans protokoll berättar också att Helenadalen visserligen hade vissa sandiga partier på höjderna, men dessa hade jordförbättrats med lera och gödsel.

Bild 6. År 1781 var Älsviks åkermark fördelad på Persåker, som är gulfärgad och markerad med siffran 4 på kartan, och den nyupptagna Helenadalen som är rosafärgad och markerad med siffran 5. (A54-38:1).

Bild 7. Åkern Helenadalen, togs upp för utmarken på 1770-talet. Den historiska utsträckningen med en avgränsande stenmur i söder är intakt. I dag används marken till hästbete.

Spannmålsodlingen bedrevs inte bara på de två åkrarna. Man hade också tillfälliga *plogland*. När gräsväxten blev dålig på någon del av ängarna plöjdes den delen upp och besåddes med vårsäd, antingen korn, bland-säd eller havre (A54-38:1). Efter skörden fick ploglandet övergå till ängsmark igen. Förfarandet kallas *lindbruk* och finns i olika former i olika delar av landet. Det har dock inte varit särskilt vanligt i Uppland. Nyodlingen och tillhörande stembrytning gav en hel del överskottssten. Samtidigt krävde omarronderingen av inägomarken nya hägnader. Detta löstes på ett elegant sätt genom att flera nya stenhägnader uppfördes.

Lantmätare Ström skriver: "Thet nu varande Ägare Herr Hof-Guld-Dragaren Widman på desse Hemman använt anseelig kostnad till de gamle ägors i stånd sattjande, och nyas upodlande, hvilka alla till större delen och äro med Stenmurar omlagde och med hvilket nyttiga giöromål ännu fortfares till ägarens nytte och Heder". Många av dessa stenmurar finns fortfarande kvar som viktiga karaktärsobjekt i landskapet.

Bild 8. Vid 1700-talets slut byggdes flera stenhägnader runt åkrar och ängar. Stenmur längs Nyängen mot nordost kan ha en äldre grund eftersom den följer Rävvikens gamla åkergräde.

Över Långnäs upprättades ingen ytterligare karta förän vid Laga skiftet i mitten på 1800-talet. Vi vet ändå att den nya ägaren till Långnäs, Olof Liding, lade ner ett stort arbete på uppodlingar under 1770- och 80-talen. År 1787 hade han odlat upp nära 13 tunnland åker. Pehr Widman, ägaren till Älsvik, såg till att Olof Liding fick en belöning av Kungliga patriotiska sällskapet för sin flit (Wedberg, 1924 s. 29-30)

Äng 1720

I början av 1700-talet var ängarna särhägnade. Räviken hade ett ängsgärde, Älsvik hade ett ängsgärde och en liten särhägnad ängstappa. Långnäs hade två ängsgärderna. Älsvik och Rävvik hade hårdvallsängar, det vill säga lite torrare ängar. Delar av Långnäs äng var en blötare starrvall. Enligt protokollet till 1720 års karta gav ängarna dåligt med foder, de hade *ringa växt* eller var *intet bärande*. Den bästa ängsmarken var den så kallade *ängstappan* som låg intill vattnet, söder om Älsviks boningshus och åkermark. Den lilla ängstappan gav ett lass hö per tunnland. Övrig ängsmark i Älsvik gav $\frac{1}{2}$ lass hö per tunnland eller mindre, vilket var lågt, men inte ovanligt lågt vid den här tiden.

Måttet lass finns i två storlekar, sommarlass och vinterlass. Ett sommarlass hö var ca 220 kg, vinterlasset var dubbelt så stort. Att vinterlasset var större berodde på att man kunde ta större lass med slädar på vinterföre än med vagnar under sommaren. När det bara står lass i en uppteckning avses sommarlass.

På Älsviks ängar skördades i genomsnitt $4\frac{5}{8}$ lass hö varje år. I Långnäs och Rävvik skördades $2\frac{5}{8}$ respektive $2\frac{1}{2}$ lass hö per år. Man brukar räkna med att en ko i Mälardalen behövde cirka 4 sommarlass som vinterfoder. Höet i Långnäs och Rävvik räckte därmed inte

till mer än drygt hälften av en kos behov. I Älsvik fanns hö till lite mer än en ko. Utöver höet kan även halm och löv ha använts som vinterfoder.

Äng 1781

Som nämnts ovan hade Älsviks och Rävvikens gamla åker lagts igen till äng före 1781. Rävvikens gamla åker hade lagts samman med det som tidigare kallades Västerängen, och fick nu namnet Nyängen. Älsviks gamla åker lades in i den så kallade Storängen. Dessa två ängar var de största i Älsvik 1781. På Nyängen skördades 90 sommarlass hö per år (4,4 lass/tunnland) och på Storängen inte mindre än 150 sommarlass hö (4,1 lass/tunnland).

Bild 9. Rävvikens åker lades igen till ängsmark under slutet av 1700-talet. (A54-38:1, 1781)

Bild 10. Storängen låg på båda sidor om vägen. Nu används marken som åker och betesvall. I bakgrunden syns Älsviks gård.

Ängsmarken hade också utvidgats på skogens bekostnad. Österängen, som låg 200 meter nordost om Älsviks huvudbyggnad, var tidigare en del av Älsviks skogshage. Efter att den hade blivit upplöjd hade den lagts igen till äng, och enligt protokollet kunde här skördas *ymnigt hårdvallshö* (40 sommarlass, 4,7 sommarlass/tunnland). Arbetet med att ta upp ängsmark ur utmarken var inte färdigt. Av kartans protokoll framgår

Bild 11. Österängen togs upp av Älrviks skogshage under 1770-talet. Ett par årtionden senare odlades den upp till åker.

att arbetet pågick med att utöka Nyängen på utmarkens bekostnad. Det nya intaget hette Stubblandet, och det låg inom samma gårde som Nyängen. Här skördades redan 10 sommarlass (1,2 sommarlass/tunnland). Enligt protokollet återstod mycket arbete med grävning, stenröjning och rothuggning.

Till Älrvik hörde också två sidvallsängar, dvs fuktigare ängar. Nordost om gamla Räviken låg strandängen Norrängen, som även innehöll några backar med skarp (mager) hårdvall. Protokollet berättar att växtligheten på de fuktigare partierna bestod av *sältingsgräs*. Lantmätaren kan antingen ha menat växten havssälting, *Triglochin maritimum*, eller gräs som växer på saltäng (SAOB). Även på den lilla ön Dufholmen i Höggarnsfjärden fanns en sidvallsäng med sältingsgräs. Ängen kallades enligt kartan för *Slottsmarken*. De två sidvallsängarna gav åtta respektive två sommarlass hö (3,8 respektive 1,6 sommarlass/tunnland). Den sammanlagda mängden hö från Älrviks ängar 1781 var hela 300 sommarlass och växte på en areal av 77 tunnland (i genomsnitt 3,9 sommarlass/tunnland) (A54-38:1). Hömängden motsvarade vinterfoderbehovet för 75 kor. Det framgår inte om höet bara användes till de egna djuren eller om en del av det såldes.

Hur kunde ängens avkastning vara så hög?

På kartan från 1720 angav lantmätaren en avkastning på ungefär $\frac{1}{2}$ (sommars-)lass per tunnland, endast ängstappan söder om Älrvik hade högre avkastning, ett lass per tunnland. År 1781 var ängens avkastning 3,9 sommarlass per tunnland i genomsnitt, och upp emot 4,7 där avkastningen var som högst. Dessa siffror förefaller orimligt höga. På kartor över andra områden är en höavkastning på uppemot fyra sommarlass per tunnland mycket ovanlig och förekommer bara på extremt rikgivande ängar. Visserligen skulle man kunna förvänta sig en något ökad höavkastning på Älrviks ängar jämfört med tidigare med tanke på att en stor del av ängsmarken bestod av åkermark som lagts igen. Eftersom åkern gödslats vartannat år hade den förmodligen högre näringsinnehåll än den tidigare utmagrade ängsmarken. Även ängsmarker som tagits upp ur utmarken kan ha varit förhållandevis rikgivan-

de på grund av röjgödslingseffekter. Likaså de tillfälligt upptagna ploglanden för sådd av vårsäd frigjorde näringsämnen – och kanske tillfördes samtidigt gödsel. Frågan är om detta förklarar de extremt höga avkastningsnivåerna.

Bete på inägomarken

Djurens sommarfoder kom från utmarken, trädesgårdet och från beteshagar. De kunde också efterbeta ängsmarken när höet skördats. I Älrvik, Räviken och Långnäs fanns enligt 1720 års karta stora obrukade markområden i åkergårderna. Dessa betades vartannat år, när åkern låg i träda och djuren hade tillträde till gårdet. Älrvik och Räviken hade också varsin stor inhägnad beteshage. Kalvarna och andra smådjur ville man ha extra uppsikt över och dessa fick ofta gå inom en liten kalvhage, eller kalvtäppa i närheten av bebyggelsen. Älrvik hade två kalvtäppor som båda låg i anslutning till bytomten. Långnäs kalvtäppa låg däremot i strandkanten, 200 meter söder om gårdstomten. Lantmätaren har också markerat en hage, kålgård eller humlegård i anslutning till tomten i Långnäs och troligen en intill tomten i Räviken.

Bild 12. På 1720-talet låg en smådjurshage väster om och i anslutning till Älrviks gård. Terrasskanten på bilden skulle kunna markera kalvtäppans yttre gräns.

1781 års karta över Älrvik visar att det fanns olika hagar för olika djurslag. Det fanns en kohage i den sydvästra delen av Älrvik, en oxhage i den nordvästra delen, en hästhage 200 meter norr om Älrviks byggnadstomter och en fårhage direkt öster om ladugården. Dessutom fanns ytterligare tre hagar, *Norrhagen* invid gamla Räviken, *Lillhagen* som låg 400 meter väster om Älrviks tomt, och hagen *Älrviks udd* som låg sydost om Älrviks bebyggelse. Kohagen, Älrviks udd, västra delen av Hästhagen och Oxhagen hade nyligen röjts på skog. Om Fårhagen och den östra delen av Hästhagen skriver lantmätaren att den var "ännu beväxt med tall och granskog", respektive att det var "något tall och granskog kvar". Kanske skulle dessa hagar komma att röjas ytterligare. Kohagen hade enligt lantmätaren tillräckligt bete för gårdens mjölkkor. Möjligen gick korna också på Älrviks udd, eftersom lantmätaren skriver att den var av samma beskaffenhet som Kohagen.

Bild 13. Området sydväst om Älrviks gård var under slutet av 1700-talet en hage för mjölkkor. Idag är området bebyggt med villatomter och kursgårdar.

Bild 14. Stenmuren som avgränsade Hästhagen mot Nyängen är ställvis välbevarad även om den delvis döljs av sly och annan vegetation.

Träd på inägomarken

Flera av hagarna i Älrvik hade röjts på skog, men i Fårhagen och Hästhagen växte ännu tall- och granskog. Även den stenbundna Lillhagen var trädbevuxen, men inte med barrträd utan med ek. Backen söder om Älrviks trädgård var enligt lantmätaren bevuxen med en *vacker björklund*. De andra impedimenten i åkrarna och ängarna bestod 1781 mest av jordfria berghällar.

Tomt och täppa

År 1720 låg såväl Långnäs som Älrviks tomter centralt i inägomarken, intill tvåsädeshägnaden som delade åkern i två lika stora delar. Fördelen med detta läge var att man hade lika nära till för att gödsla de båda åkergrärderna. Att transportera gödsel var ett tungt men nödvändigt arbete. Enheten Räv Viken hade en annan placering. Bebyggelsen låg här intill stranden, norr om Räv Vikens norra gårde. Möjligen är detta ett sekundärt läge. Det är rimligt att tänka sig att ett äldre läge för Räv Viken skulle kunna ha varit öster om tvåsädeshägnaden. Det finns flera exempel från Stockholms skärgård där bebyggelsen har flyttat från en tidigare placering intill tvåsädeshägnaden till ett mer strandnära läge, till exempel Norröra utanför Blidö. Orsaken till flytten kan ha varit att fisket och andra sjöanknutna verksamheter blivit mer betydelsefulla i förhållande till åkerbruket.

I anslutning till bebyggelsen låg ofta kål- och humlegårdar, men på 1720 års karta över nordöstra Lidingö finns inga kål- eller humlegårdar utmärkta. Detta är ovanligt eftersom bönderna enligt lagen var skyldiga att odla humle. Att inga täppor markerats kan antingen bero på att det inte fanns några täppor, eller på att lantmätaren inte bemödat sig med att rita ut dem på kartan. Möjligen kan ett mindre inhägnat område i anslutning till Långnäs tomt vara en kål- eller humletäppa, men det kan också vara en smådjurshage. På 1781 års karta över Älrvik finns däremot en ståndsmässig trädgård markerad. Kartan visar att det fanns sex likstora odlingsytor och två något mindre. Enligt protokollet hade ägaren, hovgulddragaren Pehr Widman, både fått spränga berg och lägga i fyllning vid anläggandet av trädgården. Nu hade den planterats med fruktträd och bärbuskar. Kartan visar även fyra dammar, två norr om och två söder om gårdstomten. Trädgårdsanläggningar finns också markerade på 1853 års karta över Långnäs.

Bild 15. Pehr Widman sprängde berg och anlade en ståndsmässig trädgård med fruktträd och bärbuskar. Kartöverlägg efter originalkartan från 1781. A54-38:1

År 1781 hade enheten Räv Viken lagts under Älrvik. På, eller strax intill Räv Vikens gamla tomt låg enligt kartan ett statorp. Bebyggelsen vid torpet bestod av ett större boningshus och ett mindre hus som kan ha varit en ladugård eller ett uthus. Inom Älrvik fanns ytterligare ett par byggnader vid den här tiden. Ett hus låg invid stranden bredvid åkern Helenadalen, ett hus låg invid en brygga i Kohagen. Det fanns också några byggnader söder och väster om Älrviks gårdstomt. Dessa hus kan antingen ha varit någon typ av ekonomibyggnader, t ex fiskebodas, bastur, smedjor och lador eller kanske lusthus eller iskällare.

År 1796 byggdes en klädesfabrik på slänten nedanför Älrvik samt personalbostäder nordväst om Älrviks huvudbyggnad. Fabriken brann ner 1823 och finns följaktligen inte med på någon av kartorna i undersökningen. På sockenkartan från 1846 finns en väderkvarn markerad på Älrviks udd (vid läget för nuvarande kursgården).

Utmark

Utmarken var under historisk tid det markslag som nyttjades som betesmark, men det var också här man hämtade timmer, ved och gårdselvirke. Även lövtäkt har förekommit på lämpliga träd på utmarken.

Bild 16. Under historisk tid användes skogen som betesmark.

Vid 1774 års skogsdelning tilldelades Rävvisken och Långnäs varsitt stycke av skogen. Älrvik fick däremot ingenting vid delningen, men hade sedan tidigare stora skogbevuxna hagar. När Pehr Widman köpte Älrvik och Rävvisken lade han också till Västra Ytringes skogsdelen till ägor. Enligt 1781 års kartas protokoll växte en mogen tall- och granskog på utmarken.

En annan resurs som finns utmärkt på kartorna är fisket, och då framförallt strömmingsfisket. På kartan från 1720 har två platser med strömmingsnotvarp markerats längs med Långnäs strandremsa. I protokollet från 1781 sägs att fisket var tämligen lönande, och att det framförallt var strömmingsfisket till avsalu som utfördes.

Förändrad i markanvändning 1720-1950

Som nämnts ovan skedde stora förändringar i Älrviks markanvändning mellan åren 1720 och 1781. Det som var åker i Älrvik och Rävvisken 1720 hade lagts igen till äng 1781, och det som var åker 1781 hade varit utmark 1720. Resten av 1720 års stora skogshagar hade antingen övergått till äng eller till mindre hagar.

Den ekonomiska sockenkartan över Lidingö är från 1846. Vid jämförelse med 1781 års karta märks det hur åkermarken ökat på ängsmarkens bekostnad. Österängen och Stubblandet, som på 1780-talet nyligen hade omvandlats till äng respektive höll på väg att omvandlas till äng från att ha varit utmark, hade nu odlats upp till åker. Även den nordligaste delen av Nyängen och den västra delen av Storängen hade odlats upp. Därutöver hade den tidigare hag- och betesmarken omvandlats till åker. Detta gällde området norr om Storängen, den södra delen av Kohagen och den södra delen av Älrviks udd. Sju år efter sockenkartans upprättande laga skiftades Långnäs. På den här korta tiden hade den västra delen av ängsmarken odlats upp. Den resterande delen av ängsmarken var enligt kartans protokoll "äng i cirkulation". Av kartan framgår att marken hade dikats.

Den häradsekonomiska kartan över Lidingö är från 1901-1906. Vid denna tid hade den återstående ängs-

Bild 17. År 1853 odlades det mesta av Långnäs hö på åker. Enligt laga skifteskartan var ängen i cirkulation, dvs man hade växtföljder med vallodling. A54-20:2

marken från 1840-talets sockenkarta övergått till åker. Höet som behövdes för djurens vinterfoder odlades vid 1900-talets början mest på vallar som ingick i åkerens växtföljder. På häradskartan är Slottsmarken och delar av det tidigare Stubblandet grönmarkerat vilket betecknar trädgårdsanläggning. Här odlades förmodligen frukt eller grönsaker för försäljning till Stockholm. Norrängen, sidvallsängen norr om gamla Rävvisken hade inte odlats upp utan förefaller ha övergått till skogsmark. Delar av Hästhagen och Oxhagen hade odlats upp, och uppodlingen hade också sträckt sig ut på utmarken norr om Oxhagen. Detta långsmala gårde kallades enligt en uppteckning från 1943 Långtarmen (SOFI). Hagarna Norrhagen, Fårhagen och norra delen av Kohagen, som på 1781 års karta betecknades som steniga och bergiga, hade inte gått att odla upp, utan hade beskogsats fram till början av 1900-talet. En stor del av Kohagen hade också omvandlats till bostadsområde i början på 1900-talet (*Kullen* och *Metsola*). Enstaka boningshus hade också tillkommit på det så kallade Stubblandet (*Hagen* och *Fiskarudden*) och på utmarken intill gamla Rävvisken (*Bjälbo*). Även längs Långnäs strand hade ny bebyggelse uppförts (*Elinshäll*, nu *Furutorp*, *Ekudden* och *Skogshem*).

Bild 18. Den norra delen av Storängen odlades upp någon gång mellan 1781 och 1846. Nu används en del av åkern till flygplats för modellflygplan.

Bild 19. År 1781 var det här platsen för grinden mellan Hästhagen och Nyängen på vägen norrut mellan Älsvik och Rävvik. Vägen hade samma sträckning då som nu.

Bild 20. Byggnaden är borta men uppfarten och körbryggan är kvar.

Av den ekonomiska kartan från 1950-talet framgår att det inte skett några större förändringar av markanvändningen sedan början av 1900-talet, men att en del av den åkermark som utmärktes på häradskartan hade lagts igen och att det hade tillkommit ytterligare en del bebyggelse.

På 1720 års karta har inga vägar ritats ut vid Långnäs, Älsvik och Räviken. På 1781 års karta över Älsvik finns både vägen mellan Älsvik och Rävvik och vägen västerut mot Långnäs och Ytternäs utritade, i samma

sträckning som de har idag. Mellan 1850-talet och början av 1900-talet tillkom ett flertal vägar. Vägarna hörde samman med den nya bebyggelsen, bland annat i Älsviks tidigare kohage.

All den åkermark som fanns i Älsvik, Långnäs och Räviken under 1720-talet fungerar ännu som odlings- eller betesmark utom delar av Långnäs västra åkergräde som omvandlats till tomtmark (Ekudden).

Källor, litteratur och förkortningar

Kartor:

Ägoavmätning, 1720 (A54-24:1, skala 1:4000).
 Skogsdelning, 1774 (A54-3:2, skala 1:8000)
 Älsvik ägoavmätning, 1781 (A54-38:1, skala 1:4000)
 Långnäs, laga skifte, 1853 / 1856 (A54-20:2, skala 1:4000)
 Sockenkartan över Lidingö socken, 1846 (A54-1:5, 1:20 000)
 Äldre ekonomiska kartan, 1901-1906 (J1.1.2, bladnamn Lidingö, 1:20 000).
 Ekonomiska kartan från 50-talet. Tryckt 1953. (1017h, 1:10 000)
 Jordeboksexcerpter, SOFI, Uppsala
 Ortnamnsexcerpter, SOFI, Uppsala
 Cserhalmi, N 1998. *Fårad mark. Handbok för tolkning av historiska kartor och landskap*. Sveriges hembygdsförbund.
 Ekstrand, V. *Svenska landtmätare 1628-1900. Biografisk förteckning*. Umeå & Uppsala 1896-1903.
 Ståhle, C. I. 1954. *Lidingö under forntid och medeltid. En namn- och bebyggelsehistorisk studie*. OUÅ
 Hellquist, E. 1927. *Lidingöns ortnamn*. I Lidingö och dess natur, ingår i Lidingöboken. Norstedt.

Hellquist, E. 1948. *Svensk etymologisk ordbok*. Gleerup
 Tollin, C 1991. *Ättebackar och ödegården. De äldre lantmäterikartorna i kulturmiljövården*. Riksantikvarieämbetet.
 Wedberg, B. 1924. *Lidingöliv i gamla dar*. I Lidingöboken. Norstedt

Förkortningar:

OUÅ = Ortnamnssällskapet i Uppsala årsskrift
 RA = Riksarkivet
 RAÅ = Riksantikvarieämbetet
 SAOB = Svenska akademiens ordbok
 SOFI = Språk och folkminnesinstitutet i Uppsala

Bilaga 1

Kartöverlägg

Originalskala 1:4 000

År 1720

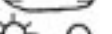

År 1781

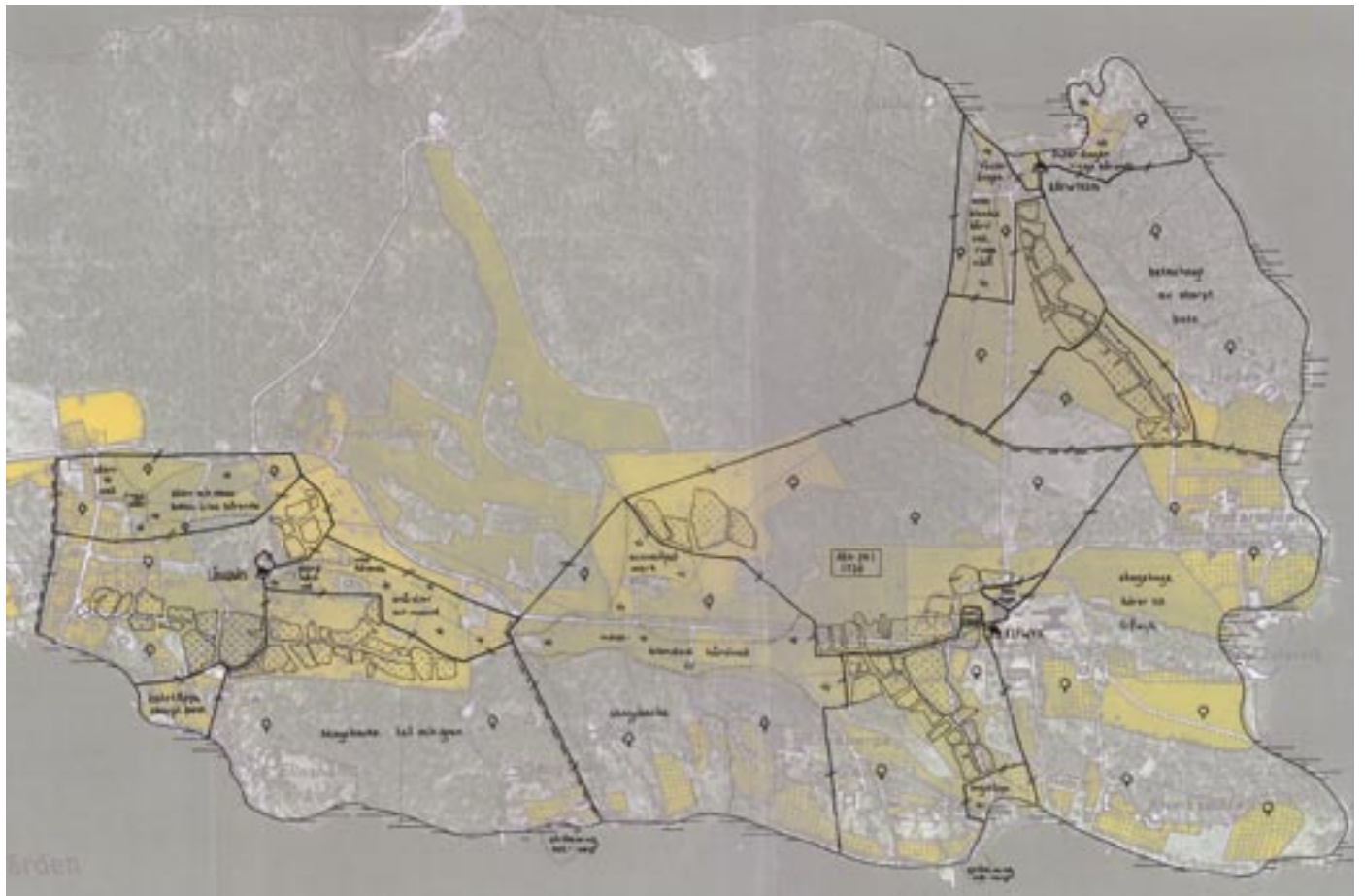
Originalskala 1:10 000

År 1720

År 1781

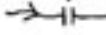

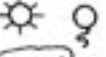

Teckenförklaring - historiska kartöverlägg

	Hemman
	Torp, soldattorp
	Backstuga, övrig bebyggelse
	Område med bebyggelse
	Kyrka
	Sockengräns
	Ägogräns mellan byar, registerenheter
	Underordnad gräns
	Gränsmarkering
	Hägnad med grind
	Väg
	Bro över vattendrag
	Vattenyta med strandlinjer
	Kvarn, källa
	Åker, ödeåker
	Äng: hårdvall respektive sidvall
	Våtmark
	Backe
	Trädbevuxen mark: lövskog, barrskog

A3-karta år 1720 ska placeras här.

Teckenförklaring - historiska kartöverlägg

	Hemman
	Torp, soldattorp
	Backstuga, övrig bebyggelse
	Område med bebyggelse
	Kyrka
	Sockengräns
	Ägogräns mellan byar, registerenheter
	Underordnad gräns
	Gränsmarkering
	Hägnad med grind
	Väg
	Bro över vattendrag
	Vattenyta med strandlinjer
	Kvarn, källa
	Åker, ödeåker
	Äng: hårdvall respektive sidvall
	Våtmark
	Backe
	Trädbevuxen mark: lövskog, barrskog

Teckenförklaring - historiska kartöverlägg

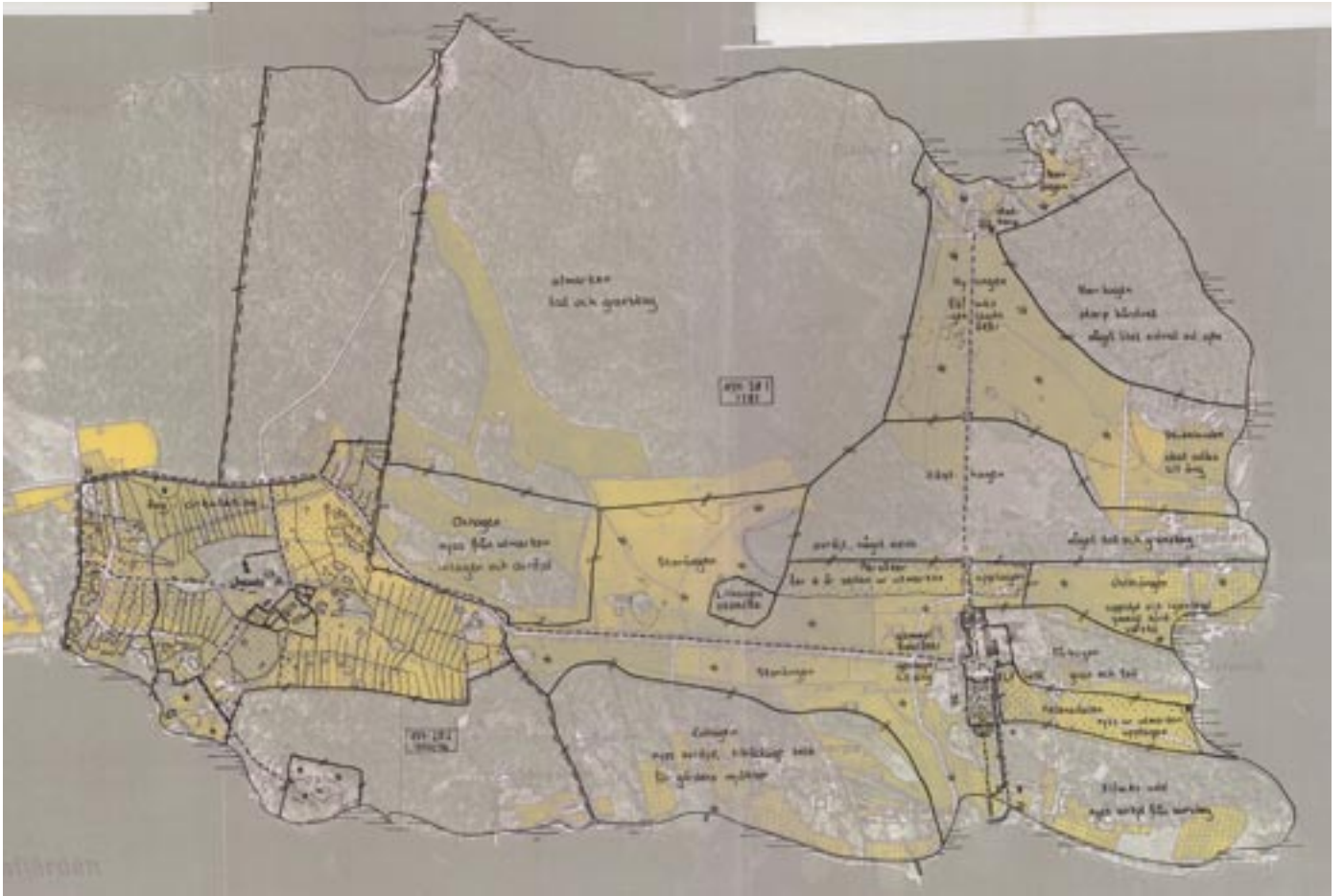
	Hemman
	Torp, soldattorp
	Backstuga, övrig bebyggelse
	Område med bebyggelse
	Kyrka
	Sockengräns
	Ägogräns mellan byar, registerenheter
	Underordnad gräns
	Gränsmarkering
	Hägnad med grind
	Väg
	Bro över vattendrag
	Vattenyta med strandlinjer
	Kvarn, källa
	Åker, ödeåker
	Äng: hårdvall respektive sidvall
	Våtmark
	Backe
	Trädbevuxen mark: lövskog, barrskog

A3-karta 1720 placeras här.

Teckenförklaring - historiska kartöverlägg

	Hemman
	Torp, soldattorp
	Backstuga, övrig bebyggelse
	Område med bebyggelse
	Kyrka
	Sockengräns
	Ägogräns mellan byar, registerenheter
	Underordnad gräns
	Gränsmarkering
	Hägnad med grind
	Väg
	Bro över vattendrag
	Vattenyta med strandlinjer
	Kvarn, källa
	Åker, ödeåker
	Äng: hårdvall respektive sidvall
	Våtmark
	Backe
	Trädbevuxen mark: lövskog, barrskog

A3-karta år 1781, placeras här.

Bilaga 2

Historiska markslagsföljder och linjeelement

Den historiska markanvändningen över Älrviksområdet har summerats på två kartor, en över ytobjekt och en över linjeelement. Varje delområde har en bokstavs- och sifferkombination från vilken det direkt går att utläsa den historiska markanvändningen under olika perioder. Markslagen har förkortats enligt nedanstående:

T = tomt	Linjeelementen enligt:
Å = åker	V = väg
Ä = äng	H = hägnad

B = betesmark, hage	Gr = Gräns
S = skogsmark	

Efter varje littera följer en eller flera indexsiffror som anger tidsskikten. Siffran 1 står för det äldsta tidsskiktet, i detta fall 1720. Siffran 2 står för det följande tidsskiktet vilket för Älrviks del är 1781 och för Långnäs del 1853. Siffran 3 representerar tidsskiktet 1952 och bygger på informationen från den ekonomiska kartan från detta år.

Signum $\ddot{A}_1\ddot{A}_2B_3$ skulle betyda att ett visst område användes som äng 1720, att det var åker under 1780-talet och användes som betesmark 1952.

Ett föränderligt landskap, ex linjeelement

De flesta av Älrviks hägnader och vägar ändrade sträckning mellan 1720 och 1781. Det var bara hägnaderna som omgärdade Rävviks gamla ängs- och åkermark som höll sig någotsånär oförändrade under perioden. Även hägnaden och gränsen mellan Långnäs

Historisk markslagsföljd väster om Älrviks gård. Yttorna har markeringen $\ddot{A}_1\ddot{A}_2\ddot{A}_3$. Det som var åker på 1720-talet hade lagts igen till äng 1781 och var åter åker på 1950-talet.

och Älrviks hagar löpte i samma sträckning. Vägarna finns inte utsatta på den äldre kartan.

Exempel ytobjekt

I Älrvik skedde stora förändringar av markanvändningen mellan 1720 och 1781. Åkern lades igen till äng och ny äng togs upp på betesmarken. På 1950-talet hade all äng odlats upp till åker eller omvandlats till tomtmark.

I Långnäs ligger tidsskikt 2 senare än i Älrvik, när uppodlingen hade kommit längre. Förutom den tidigare åkermarken nyttjades också ängsmarken och en del av betesmarken som åker. Kanske utökades åkern stadigt på ängsmarkens bekostnad, men det är inte omöjligt att

det var en lika dramatisk förändring av markanvändningen i Långnäs som i Älrvik, där åker blev till äng och skog blev till åker. Det kan vi inte veta något om eftersom det inte finns några kartor över Långnäs som visar den tidiga uppodlingen. På 1950-talet var den stora förändringen mot mitten på 1800-talet att delar av Långnäs mark omvandlats till tomtmark, i övrigt var markanvändningen i stort sett densamma.

Historiska lämningar i dagens landskap

Vid ett fältbesök den 3 april 2005 konstaterades att spåren efter 1720 års jordbruk var få och svåra att finna på grund av senare tiders uppodling. Från landskapet som återges på 1781 års karta finns däremot flera linjeelement bevarade, t ex vägen mellan Älrvik och Räv-viken. Det fanns också långa sträckor med stenmurar som följer 1781 års hägnadssträckning.

Fältvandringen startade vid Älrviks gård och fortsatte söderut längs med Älrviks tidigare trädgårdsanläggningar och ut på Älrviks udde. Härifrån gick vi norrut, över muren som fungerat som hägnad för Helenadalen, och genom den tidigare Fårhagen, Österängen och Hästhagen. Runt en stor del av Nyängen har stenmurarna avgränsningen från 1781 års karta. Från Nyängen fortsatte vandringen åt sydväst genom utmarken till Storängen och genom Storängen till Oxhagen. På ett impediment i Oxhagen låg en stentipp. Därefter gick vi österut, norr om och parallellt med Älrviks nyplanterade allé. Vi passerade över ett impediment där en körbrygga och en husgrund vittnade om att här tidigare legat en lada eller ladugård. Byggnaden finns med på ekonomiska kartan från 1950-talet.

I impedimentets östra kant fanns ytterligare en husgrund som motsvarar läget för ett hus som finns utmärkt på häradskartan från 1901-06. Vi gick upp till Lillhagen, som även idag är inhägnad. Här fann vi låga jordblandade rösen av okänd ålder (RAÄ 2).

Några objekt att uppmärksamma särskilt:

- Nyängen, omgiven av stenmurar i söder, öster och väster, impediment ligger kvar. Hägnaden i sydväst är borta och åkern utökad. Vägen genom Nyängen har samma sträckning som 1781.
- Helenadalen, uppodlad utmark, avgränsad av en vällagd stenmur i söder.
- Terrasskant väster om Älrviks gård – möjligen spår av kalvhagen från 1720.
- Lillhagen, långvarigt bete, fornlämningar.
- Grunderna efter Hagen. Anlades någon gång mellan 1846 och 1906. Fanns kvar 1959.
- Grunder efter lador/ladugårdar 600 meter väster om Älrviks gård. Den ena byggnaden finns med på kartan från 1846, på häradskartan från början av 1900-talet finns båda byggnaderna med, på 1950-talsekonomen finns bara den västra med.
- Gipen, cirka 1 km nordväst om Älrviks gård. Uppodlad mellan 1846 och 1906.
- Hästhagen.
- Storängen, utökad och uppodlad i den norra delen mellan 1781 och 1846. Stenmuren lagd efter 1781.

Historiska markslagsföljder – Ytobjekt

Linjelement

